

Szilágyi Ákos

A semmi tükre

Egy lap a Látszatok Könyvéből

Létay Vera emlékének

A lehető legkevesebb felületen a lehető legkevésbé jelen lenni. Azaz: minél kevésbé *látszani* és minél inkább *lenni*. Látszatok nélkül. Legalábbis a lehető legkevesebb látszatot keltve, a legkevésbé látszódva, látszatokba bonyolódva. Nem törődve vele, mennyire látszol, látszol-e egyáltalán, még azzal sem, hogy minek látszol a látszatkeltők és látszatimádók szemében. Szembemenni a látszatokkal, de anélkül, hogy ezt a „szembemenést” twitteren ünnepeznénk, közösségi oldalakon hírül adnánk, teatralizálnánk, heroizálnánk, kultiválnánk, vagyis

a szembemenés megnyerő képét beillesztenénk a látszatok üvegpanoptikumába, ahol minden mindenén átlátszik, mint a hazugság.

Lehetőleg ne igazoljuk magunkat látszatokkal látszatok előtt vagy más látszatokkal szemben. Ne nézegessük magunkat kedvtelve (vagy bosszankodva, hogy még nem eléggé látszunk) a látszatok tükrében. A semmi ez a tükör. Aki elébe áll – a semmit nézegeti. Leválni a látszatokról, megszabadulni a magamutogató infantilizmustól, nem engedni, hogy a látszat, a tükör, a semmi tolakodjon annak helyébe, amik vagyunk, kivonulni a képek rabszolgaságából, vagyis – a szó szellemi értelmében – szabaddá, meglett emberré válni. A látszatok foglya: a meg nem lett ember.

1

De honnan ez a vehemens látszatellenesség? Mi a baj a látszattal? Látszólag semmi. Valójában az, hogy a mindazt, ami nem látszik, vagyis a hús-vér ember létezését, amelyre – mint a nagy orosz gondolkodó, Mihail Bahtyin intett mosolyogva – *nincs alibi* (nem lehetünk máshol, mint ahol vagyunk: saját egyszeri létünkben, saját testünk idő-tér tömlőjében) eltakarja a sok milliárd, az élet minden elképzelhető szegletében felállított, állandóan szem előtt levő – miniatúr, kicsi, nagy, monumentális – képernyőn megképződött tükörkép – a látszatok világa, a semmi. Ebben a tükörvilágban minél kevésbé látszik valami vagy valaki, minél kevesebbet szerepel, minél kevésbé képes megteremteni és folyamatosan fenntartani létezése látszatát, annál kevésbé létezik. A látszat valóban ez.

Minden látható felület megszállása tükörképekkel – képernyőktől az égboltig, tűzfalaktól a járdáig, járművek oldalától az emberi test mozgó hirdetőoszlopáig –, és egyre újabb felületek létrehozása, feltalálása az üzleti, a politikai és a privát jelenlét számára – ezt nevezzük felületgazdálkodásnak. Ennek a globális, ipari mértékű látszattermelésnek így vagy úgy mindenki a robotosa, kivéve talán a látszatvilágnak hátat fordító remetéket, bár ők meg így – mint egzotikus különcök, csodabogarak, bolondok – kerülhetnek képbe, ha óvatlanok, és nem sikerül elugraniuk egy sivatagi fotózó vagy remetékkel a háttérben szelfiző turista kamerája előtt.

A látszatvilág előállítására elsősorban a képernyőkön zajlik. Napi huszonnégy órában hömpölyög a leképezett világ, ez a szakadatlan kép-hang-szövegfolyam, amelyről egyre kevésbé tudja levenni szemét a némából egyre hangosabbá, a passzívból egyre aktívabbá vált nézőközönség – a platóni teatrokrácia népe –, és nemcsak gondolkodását, indulat-érzés- és ízlésvilágát, de mindennapi életét is egyre kevésbé képes leválasztani róla. Miközben mindenki azon igyekszik, hogy a látszatok világpiacán helyet vívjon ki saját látszatának, *észrevétlenül* elveszíti létezésének valóságát, elveszíti önmagát, saját személyes arcát, fantomizálódik.

A látszatvilágban a létezés egyetlen kritériuma, hogy valaki vagy valami látsszon. Ami látszik – van, ami nem látszik – nincsen. Ha lenne, akkor látszana. Látszania kellene. Ha nem látszik – nincsen. Látszom, tehát vagyok. Addig vagyok, amíg látszom. Mindegy, mit csinálok éppen, csak látsszam. Mihelyt szétpattan látszatom – megnyerő látszatom, lenyűgöző látszatom, vad, hősi, mulatságos látszatom, milliók által lájkolt

és megosztott látszatom – képbuborékja: nem létezem többé. Semmi és senki vagyok. Egy nagy semmi. És senki. Legalábbis látszólag. Valójában éppen ettől kezdve – a látszatvilág túlvilágáról valóságos életembe visszatérve – lehetnék *valami*, pontosabban: *valaki*, ha volna hozzá bátorságom, hogy legyek.

Nem csoda, ha mindenki – szinte pánikszerűen – látszani igyekszik, saját élete látszataival tapétáz ki minden elérhető közös felületet. Oszd meg, és látssz! Én neked látszom, te nekem, mindenki mindenkinek. Testvér léssen minden látszat! Minden képpé válik, vagyis elmerül a semmi tükreben. Nem hiába mondja Kafka: „Semmi csak kép; semmi más. Teljes a feledés.” Mindenből látszat lesz: emberlátszat, életlátszat, boldogságlátszat, szabadságlátszat, istenlátszat. Egyszóval: giccs. A totalizálódó látszat világában a létezés giccsbe fordul. A giccs világállapottá sűrűsödik. A giccs ragacsában élünk. Amerre néz az ember, amihez nyúl, minden giccestől ragad. Nem könnyű nem beleragadni. Az egész világ mázolimány. És ez máz – tükörmáz! – a látszat.

2

A giccs nem a művészet romlásának virága és nem is művészetten kiütköző és elburjánzó gyom, hanem világállapot. Mint Hermann Broch, az *Alvajárók* szerzője már a múlt század derekán felismerte és a politika fasiszta esztétizálásának kortársi tapasztalata alapján megfogalmazta: a giccs imitációs rendszer, amelyben a művészet cinkosságra lép a Gonosszal. „Mikor a nyugati kultúra felbomlasztotta a keresztény rendszert – írja Broch –, és nem tudott másikat a helyére állítani, megkezdődött

az imitációs rendszerek uralma, velük pedig megkezdődött a »Rossz« uralma (...) bármilyen mellékes jelenségnek látsszék is a giccs, misztikusan szólva, benne jelezte jöttét első ízben a világ közelgő dehumanizációja.” Miért az imitáció rejti magában a Gonosz csíráját? Azért, mert a Gonosz lényege szerint imitátor: Isten-imitátor. Isten Majma – *simia Dei* – ahogy a régiek mondták. A Hazugság atyjának is nevezik őt, cselvetőnek, színlelőnek, csalókának, mint a látszatot. A Gonosz igaznak mutatja a hazugságot, életnek a halált, szabadságnak a zsarnokságot, és így tovább. Így veszejt el az embert, aki ennek a gonosz varázslatnak – a tündöklő, az elvakító, az ígéretes látszat csábításának – nem tud ellenállni. Aki olvasta Bulgakov *Mester és Margaritá-ját*, emlékezhet a nagyjelenetre, amelyben Woland tart erről tanulságos szemléltető előadást a moszkvaiaknak, amikor egy varieté műsorában „Fekete Mágusként” fellép.

A giccs, mint a Gonosznak teret engedő egyetemes imitációs rendszer legalább száz éve tartó és egyre totálisabb terjeszkedése, a modernitás égisze alatt zajlott és zajlik ma is. A posztmodernitásban már valósággal tombol, és vele együtt fog – remélhetőleg katasztrófa nélkül, pusztán az élet egyetemes iróniájának levébe fúlva – kimúlni. De mert egyetemessé vált, korántsem csak művészetimitációt, hanem mindenféle imitációt jelent az esztétizáló gyűlölethorror és a szeretetcukiság kettős jegyében: vallásimitációt, politikaimitációt, egyenlőségimitációt, szabadságimitációt, demokrácia-imitációt, szuverenitás-imitációt, nem is sorolom tovább. „Az Antikrisztus rendszeréhez hasonlítható – írja Broch –, annak Krisztus rendszeréhez való viszonyában – s ez nem pusztán metafora.

Első pillantásra rendszer és anti-rendszer hajszálla egyforma, és észrevétlen marad, hogy az egyik nyitott, a másik pedig zárt. Az Antikrisztus ugyanúgy fest, mint Krisztus, ugyanúgy beszél és cselekszik, mint Krisztus, ennek ellenére ő Lucifer. Hogyan ismerhető fel végül mégis a különbség? Úgy ismerhető fel, hogy felismerjük – az igazság nyitott rendszer, a hazugság – mint az igazság imitációja – pedig zárt rendszert képez: „A nyitott rendszer – irányt szab az embernek etikai értelemben; a zárt rendszer parancsaival bábukat csinál az emberekből és játékot az emberéletből”, amely „mint olyan nem mérhető többé etikai mércével, csak esztétikaival”.

3

A Lét – a magát Mózes előtt ama négybetűs névvel, a tetragammatonnal Van-ként proklamáló Isten: „Vagyok, aki Van” – egyáltalán nem látszik. Láthatatlan, mert nincsen látszata. A Lét, amit a hit nyelvén Istennek vagy igazi realitásnak mondanak, *látszat nélküli*. A Lét nem szemlélhető látszataiban, csak közvetlenül – az értelem vagy a szív szemeivel, az ilyen szemlélést *epopteiónak* nevezik, mert magában foglalja a Léttel való egyesülést, a benne való részesülést is. A Lét nem azért nem látszik, mert „nem akar” vagy „nem képes” látszani, vagy mert „idegen tőle” a látszateltetés, hanem mert nincs benne semmi látszólagos, mert lényege szerint az – ami. A létező, az ember ezzel szemben nem

az – ami, a létezőben kettősség van, a létező hol látszik, hol nem, hol látszólagos életet él, hol valódit, hol küzd a látszatok ellen, hol látszani akar. Kilátszani a földből, amely a következő pillanatban sírjává válik és elnyeli. A létező csak *akarhatja*, hogy minél kevésbé látsszon, csak törekedhet rá, hogy visszavonja magát a látszódás világából, kivonuljon a látszatokból, a kivonulás látszatából is. Vagyis kivonulása ne kerüljön föl semmilyen felületre, ne örökítse meg kamera, ne kísérje csinnadratta, felhajtás, kivonulásáról ne készüljenek színes riportok és interjúk, a kivonulónak ne legyenek követői, lájkolói, fanjai. Kivonulása észrevétlen, látszat nélküli eltűnés legyen. Nyomtalan kimutatkozás a látszat világából, ahol mindenki ott van, aki számít. Inkább láthatatlan vesztese legyen a látszatokért folyó versengésnek, mint nyertese. Kivonulni nem olyan nehéz, de észrevétlenül kivonulni szinte lehetetlen. „Hová tűntél? – faggatják a kivonulót, látszata hiányát firtatva. – Szinte tűntesz az eltűnéssel. Így akarsz talán kitűnni? Ezzel az olcsó feltűnősködéssel?” Való igaz: a nagy szavakkal bejelentett szakítás a látszatok – pénz, show-business, média, hatalom – világával, a „nagy kivonulás” a látszatokból, a „hamis látszatok könnyörtelen szétzúzása” – mindez a látszatok világának kedvelt és keresett spektákuluma: artistamutatvány, világszám, amelynek hőse éppen kivonulásával *vonul be* – és minél lármásabb, botrányosabb, látványosabb a kivonulása, annál hódítóbb ez a bevonulás – a látszatok birodalmába.

Ha a Létnek (a Van-nak) nincs látszata, ha a Lét maga a *látszatnélküli* (ezért is nevezik Igazságnak), akkor a nemlét a tökéletes, a maradéktalan látszat. Az a bizonyos csalóka látszat. Mert ahogy az igazi realitás, az Igazság lényege szerint nem

csalóka, a látszat mindig csal. Ezért van a látszatban mindig valami az ördögiből. Ezért tekintette a platonizáló keresztény ontológia a rosszat, az ördögöt (*ponérosz*) nem-létezőnek, megtévesztő (hiszen létezését csak imitáló) látszatnak, aminek nincs igazi realitása. A rossz, az ördögi éppen azáltal képződik meg, hogy egy Istennek (a Létnek) hátat fordító, vagyis látását vesztett, *vak angyal* kihullik a Létből, letaszítatik az égből, és isteni erőből démonikus, vagyis sötét, de erőtlenné válik, amelynek ereje is csak imitált, tehát látszat. A csábítás ördögi ereje a megtévesztő látszatban rejlik, valójában azonban a legnagyobb erőtlenség. A Létből fakadó erő, az Igazság ereje, Isten ereje – nem látszólagos, ezért sohasem csábít, sohasem téveszt meg. Csak a hazugságnak van szüksége a csábítás és megtévesztés trükkjeire.

A Léttel szemben azonban semmi nem létezhet. *Még a semmi sem*. Épp ezért a Rossz, vagyis a nemlétező nem képez önálló princípiumot, nem lehet sem ellenlábasa, sem ellenpólusa a Létnek. De mivel *alakoskodásával* képes imitálni a Létet, képes a létezés látszatát kelteni, megtévesztetni, összezavarni, a látszatok csapdájába csalni a létezőt – az embert –, akinek igazi realitása és látszata egyaránt van. A kísértés mindig, minden formájában a nem-lét, a látszat kísértése. Manapság azonban – a minden létező felületen szakadatlanul zajló globális látszattermelés és látszattermelődés következtében – az az erős látszat – minden eddiginél ördögibb, mert totálisabb látszat – jött létre, hogy a létezés maga is csak látszat; hogy csak az létezik, ami látszólagos, ami képes létrehozni a maga látszatát. Ami nem látszik – nem is létezik. Akárhogy is, ez bizony az Antikrisztus Birodalma, a látszatok démonikus tükörlabirintusa,

amely azzal fenyegeti a létezőt, hogy teljesen elnyeli igazi realitását is, kioltja benne a létezés ragyogásának utolsó szikráit is. A látszat az, hogy a létező tehetetlen ezzel szemben. Semmivé, az ördög prédájává kell válnia. A látszat az, hogy a rossz véglegesen győzött. A nemlét legyőzte a Létet, az árnyék a valóságot, az imitáció az Igazságot, a Sátán Istent. Erős látszat ez, egyre erősebb, de hát csak látszat. A valóság az, hogy az erőtlenség újra meg újra vereséget szenved az Erőtől, a démonikus nem-létező a Léttől, az éjszaka sötétsége a nappal fényétől. Az egyes ember behódolhat a sötétségnek, a semminek, az erő árnyékának és szembe is szállhat vele. Látszattá, semmivé válhat maga is, de meg is védelmezheti létezését, ha ellenáll a látszani akarás csábításának, ha kivonul a látszatokból, „beéri” a lehető legkevesebb látszással, ami a lehető legtöbb létezés. De csak létezési módját változtathatja meg egy hazug világban, magát a világot nem. A hazugságot egyetlen csapással nem fejtheti le a világról; nem is válthatja meg tőle a világot; főként pedig: nem rombolhatja le a hazug világot az igazság nevében (*fiat justitia, pereat mundus*), mert világellenes igazság nem létezik, merő látszat, ördögi csábítás ez is, amely a semmibe torkollik. Kafka tűpontos megfogalmazását idézve az *Oktávfüzetekből*: „Egy hazug világból a hazugságot még ellentétével sem irthatjuk ki; csak úgy, ha egy igaz világra váltjuk.” De hogyan? Saját életében bárki megteheti, aki a látszatokban tobzódó hazugság létmódját igaz létmódra cseréli. Minél többen lesznek, akik létmódot váltanak, akik nem dőlnek be a látszatoknak, akik nem akarnak minden áron látszattá válni, létezésük imitációjával bekerülni a látszatvilágba, minél többen lesznek, akik visszatérnek életük

egzisztenciális valóságába, annál gyorsabban fog kiemelkedni ez az igaz világ a hazugság óceánjának habjaiból, *megjelenik* az Igazság, és ripityára törik a látszatok és megtévesztések ördögi tükörbirodalma. Ahogyan az egykor *apokaliptikusan* megígértetett.

4

A létezést a látszatoknak feláldozó, csakis és minden módon látszani, látszani, és e látszatok révén győzni, nyerni, uralkodni, gazdagodni, befolyást szerezni igyekvő ember kiüresedésben, semmivé válásban a démonikus felé száguld. A démonikus személyiség éppen *dermesztő ürességével* bénítja meg, keríti hatalmába a létezőket, az embert mint egyént és mint sokaságot. A nem-létezés vákuuma szippantja be őket. Minél inkább eluralkodik a létező valóságon a látszat, minél inkább kiszívja a létezőkből a létezést, annál gyakrabban és annál végzetesebb hatással tűnik fel a közélet színpadán is a *démonikus ember*, a politikai giccsnek ez a világbajnoka. A démonalitás végső soron az üresség kísértése; a nemlétezés, a semmi szakadékának ellenállhatatlan vonzása. A démonikus emberben az ásító, a tátongó, a létező világ szünet nélküli elemésztésére irányuló üresség jelenik meg, és ha nem ütközik ellenállásba, elemészt minden létezőt: egyes embert, társadalmat, az egész élő világot. Ennél többet azonban nem tehet. A Léttel szemben fegyvertelen. A Lét számára a démonalitás semmiféle kihívást nem jelent. Meg sem érinti. Csak a létezőket semmisítheti meg azzal, hogy teljességet,

igazságot, boldogságot, biztonságot ígérve nekik, a hazugság oldalára csábítja őket.

Ezért veszedelmes átadni magunkat a látszatoknak, ezért tanácsos kivonulni a semmi tükörbirodalmából, vagy legalábbis nem elmerülni benne, nem olvadni bele, nem tapadni hozzá; csak a feltétlenül szükséges mértékben, vagyis a technikai eszközök pusztá használata szintjén érintkezni a látszattermelés, a szimuláció, az imitáció új, minden korábbinál totálisabb és hatásosabb technológiáival. Nem az új technológiák, az érintkezés új kommunikációs eszközei ördögtől valók, hanem látszatteremtésre, hazugságtermelésre való felhasználásuk. Nem a *sivatagba* kell tehát kivonulni, ahogy egykoron a római civilizáció spektákulumaitól megcsömörlöttek vonultak ki az egyiptomi sivatagba, hogy igaz életet éljenek, hanem – ellenkezőleg – a *sivatagból*, a szellemi oázisokat, a köztes világokat, az élőhelyeket, a természetet felszámoló mai civilizáció sivatagából kell kivonulni, hogy miután – Walter Benjamin szavait idézve – „az emberbolygó, pályája abszolút magányában áthaladt a kétségbeesés házán”, megjelenjenek rajta az újak, akik összetörik a semmi tükrét, és visszatérve életük látszatnélküli valóságába, megalkotják az embertársi együttlét – a játék, az ünnep, a lakoma – dialogikusan nyitott, nevetéstől hangos, életörömtől sugárzó, mindenféle hasznosság és szükségesség fölötti *igaz világot*.

